

II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ MEKTEPLERİNDEN “MAKRİKÖY İNAS İTTİHADİ OSMANİ MEKTEBİ” TEDRİŞAT PROGRAMI VE TALİMATI DAHİLİYESİ

THE CURRICULUM AND INTERNAL INSTRUCTION OF
“MAKRİKÖY İNAS İTTİHADİ OSMANİ MEKTEBİ”, ONE OF
THE SCHOOLS OF THE SECOND CONSTITUTIONAL
PERIOD

*İbrahim Caner TÜRK**

ÖZET

Bu çalışmada, II.Meşrutiyet dönemi mekteplerinden Makriköy İnas İttihadi Osmani Mektebi tedrisat programı ve talimatı dahiliyesi aktarılıp analiz edilmektedir. Buna göre; mektep Osmanlıca ve Fransızca eğitim vermek amacındadır. Kadınlara özgü maharetler öğrencilere kazandırılmak istenilmektedir. Dini hassasiyet de ön plandadır. Ayrıca ahlak ve milli Osmanlı terbiyesi verilmek istenmektedir. Mektep ana sınıfı ve ilköğretim sınıflarından oluşmaktadır. Ana sınıfında oyunlar, şarkılar, el becerileri verilmek istenirken ilköğretim sınıflarında Türkçe ve Fransızca ağırlıkta olmak üzere yazı, hesap, el işleri, coğrafya, tarih gibi dersler verilecektir. Mektep ücretlidir. Mektebin asıl maksadı Osmanlı terbiyesi dairesinde talebenin tahsilini tamamlamaktır. Bu noktada her vesileye başvurulacaktır. İlgili programla II.Meşrutiyet döneminde yerleşen modern eğitim anlayışıyla kız okullarının da Avrupa standartlarına yükseltmek istendiği anlaşılmaktadır. Nitekim alınan eğitim, Türk kadınının sosyal ve kültürel hayattaki faaliyetlerini hızlandırmasına da yardımcı olacaktır.

Anahtar Kelimeler: *II.Meşrutiyet dönemi, Makriköy İnas İttihadi Osmani Mektebi, Tedrisat Programı, Talimatı dahiliye*

* Yrd. Doç. Dr. Erzincan Üniversitesi Üzümlü MYO.icanerturk25@hotmail.com

ABSTRACT

In this study, the curriculum and internal instruction of “Makriköy İnas İttihadi Osmani Mektebi” is told and analyzed. Accordingly, the aim of ‘mektep’ is to train in both Ottoman Turkish and French. Female-specific skills are intended to be gained by the students. Religious sensibility is also at the forefront. Besides, morals and national Ottoman discipline are aimed to be given. ‘Mektep’ is constituted by the nursery class and primary school classes. Games, songs and manipulative skills are intended to be given in nursery class, and on the other hand, some courses such as Turkish and French in particular, writing, calculation, manual works, geography and history will be given. ‘Mektep’ is fee-paying. The main purpose of ‘mektep’ is to make the students to complete their education within the scope of Ottoman discipline. Herein, any occasions would be appealed. With the modern education, which was settled in the Second Constitutional Period through this program, it can be understood that schools for girls are also intended to upgrade at the level of European standards. Hence, the education received would help to accelerate the activities of Turkish women in social and cultural life.

Key Words: *Second Constitutional Period, Makriköy İnas İttihadi Osmani Mektebi, Curriculum, Internal Instruction*

I.GİRİŞ**Osmanlı Eğitim Sistemi ve Bu Sistem İçinde Kız Eğitim Kurumlarının Yeri**

XIX. yüzyıl ortalarına kadar Osmanlı Devleti’nde eğitim ve öğretim faaliyetleri, Selçuklularda olduğu gibi devletin görev alanı dışında tutulmuştu. Dini bir vecibe ve hayırlı bir iş olarak düşünülen¹ ve Osmanlı fikir, kültür ve düşünce hayatında önemli rol oynayan eğitim kurumları, vakıflar yoluyla tesis edilmişti.²

Geleneksel eğitim kurumları içinde sadece askeri eğitim ve yöneticilerin eğitiminin devlet eliyle yapıldığı Osmanlıda XVIII. Yüzyıl yenileşme hareketleri arasına eğitimin de girmesiyle, eğitim ve öğretim işleri bir devlet görevi haline gelmiş ve bir devlet politikası niteliği kazanmıştı.³

Osmanlı Devleti’nde kızlar için 1859’dan önce sıbyan mektebinden başka bir örgün eğitim kurumu yoktu. Sıbyan mektepleri ise genellikle cami veya

¹ Ülker Akkutay, *Enderun Mektebi*, Ankara, 1984, s.15.

² Ziya Kazıcı, *Osmanlı Vakıf Medeniyeti*, İstanbul, 2003, s.83.

³ Akkutay, a.g.e., s.16.

mescit yanında mahalle arasında kurulup, kurucusunun verdiği özel vakıflarca finanse edilmekteydi. Bu okullar arasında kız ve erkek çocukların karma olarak devam ettiği okullar bulunduğu gibi bazı yerlerde de yalnız kız çocukları için umumiyetle de hocalık yapan kadının evinde olmak üzere açılmış olanlar da vardı. Bu okulların belli bir makamca düzenlenmiş programları yoktu.⁴

Tanzimat devrinden sonradır ki, ilk defa olarak Osmanlı Devleti yöneticileri erkek eğitimi yanında kadın eğitime de önem verilmesi gerektiğini ve hatta bu konuda örgütlemeye gidilmesini zaruri görmüşlerdir. Neticede cılız bir şekilde de olsa kadın eğitimi devletin genel eğitiminde yer almaya başlamıştır ki bunların ilk kurumları 1859’da açılan kız rüştiyeleridir.⁵

Sultan Abdülmecit 1845’te yayımladığı bir iradesiyle eğitimin düzenleneceğini, belli bir düzeyde zorunlu olacağını, yeni bir yükseköğretim kurumu açılacağını, bu örgün eğitim içinde herkesin din ve dünya için yeterli veya derinlemesine bilgi edineceğini öngörüyordu. Böylece kızların eğitimine de el atılıyordu. İşte bu çerçevede ilk kız rüştiyesi olan Cevri Usta İnas Rüştiyesi, Ocak 1859’da İstanbul’da açıldı.⁶

Fransa’nın Duruy Kanunu(1867)’ndan yararlanılarak hazırlanan 1869 Maarifi Umumiye Nizamnamesi ile kızlar için öğretmen okulu açılması ve rüştiye sayısının artırılması kararlaştırılmış, kadınların sağlığı düşünülerek ebe mektebi açılmıştı. Devlet eliyle gerçekleştirilen bu düzenlemelerle kadınların kültürel bakımdan geliştirilmesine çalışılmıştır.⁷

II.Meşrutiyet yıllarında ise, arka arkaya gelen harplerin değiştirdiği sosyal yapı, ekonomik ortam, kadın eğitiminin batı toplumlarında evvelki devirlere nazaran daha önemli ele alınmış ve hayli geliştirilmiş olmasının yaptığı etki,

⁴ Özgönül Aksoy, *Osmanlı Devri Sıbyan Mektepleri Üzerine Bir İnceleme*, İstanbul, 1968, s.2., Osman Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, İstanbul, 1977, s.86., Bayram Kodaman, *Abdülhamit Devri Eğitim Sistemi*, Ankara, 1991, s.IX.

⁵ Hasan Ali Koçer, “Türkiye’de Kadın Eğitimi”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, c.V/2, Ankara, 1972, s.91.

⁶ Sibel Dulum, *Osmanlı Devleti’nde Kadının statüsü, Eğitimi ve Çalışma Hayatı(1839-1918)*, Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, 2006, s. 30. , Faik Reşat Unat, *Türkiye’de Eğitim Sistemi Gelişimi Tarihine Bir Bakış*, Ankara, 1964,s. 43. , Songül Keçeci Kurt, *Osmanlı Devleti’nde Kadın Eğitimi Haremden Mektebe*, İzmir, 2011, s. 90.

⁷ Koçer, *a.g.m.*, s. 94.

devrin devlet adamları tarafından konunun öneminin kabul edilmiş olması, kadın eğitimi ile ilgili şartları değiştirmiştir.

Nitekim farklı seviyelerde ve çeşitte kız okulları açılırken⁸, Makriköy İnas İttihadi Osmanî Mektebi gibi kurumlar bu süreçte yerini almıştır. Makriköy İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin inzıam muavenetiyle küşadına muvaffakiyet hasıl olan mektebin programı ve talimatı dahiliyesi şu şekildedir:

II.MAKRİKÖY İNAS İTTİHADİ OSMANİ MEKTEBİ TEDRİSAT PROGRAMI VE TALİMATI DAHİLİYESİ⁹

İzah meram

Makriköy İnas İttihadi Osmanî Mektebi lisanî Osmanî ve Fransevî'de bilâ-terfik cins ve mezhep genç Osmanlı kızlarının mükemmel bir surette tahsil etmeleri hususunu temin eden bir müessesese-i tedrisiyedir.

Tedrisat Türkçe ve Fransızca icra edilir.

Müessesenin makasadından biri de mesela elbise biçip dikmek, her türlü dantela örmek, çamaşır hazırlamak gibi el işlerini tâlibata sureti vasî'ada öğretmektir.

Müessesede tâlibatın akaidi diniyelerine karşı her türlü hürmet ve riayette kusur olunmayacağı gibi vezaifî diniyenin ifası zımında teshîlat lazime iraesî ciheti de temin edilecektir.

Edyanı saireden birisine mensup olmak üzere mektepte yirmibeş talebe bulunduğu takdirde lisan ve akaid dersi vermek üzere ayrıca bir şube tesis olunacaktır.

Müessesenin idaresince en ziyade ihtimam ve dikkatten dur tutulacak cihet ahlak ve terbiye-i milliye-i Osmaniyedir. Derslere sabahleyin zevali saat sekizden önleye ve ba'de'z-zuhr saat ikiden dörde kadar devam olunacaktır. İbtidai ve sıbyan sunufu talibatının dersleri sabah saat dokuzda başlayacaktır. Tatil zamanı cumaları ve Pazar günü ba'de'z-zuhr ve eyyamı mübareke-i İslamiyye ve milliye ve idarece ileride takarrur edecek sair günlerden ibaretir.

⁸ Bkz. İbrahim Caner TÜRK, "Osmanlı Devleti'nde II.Meşrutiyet Dönemi Kız Eğitim Kurumları", II.Uluslararası Tarih Eğitimi Kongresi, Trabzon, 2012.

⁹ Makriköy İnas İttihadi Osmanî Mektebi Tedrisat Programı ve Talimatı Dahiliyesi, İstanbul, 1328.

A.Tedrisat Programı*Çocuk Bahçesi veya Valide Sınıfı*

Dört yaştan itibaren kız ve erkek çocuklarına mahsustur. Erkek çocuklar sekiz yaşına kadar devam edebilecektir.

Bu sınıfta takip edilecek program:

Açık yerlerde bazı mümâresat bedeniyye

Muallim tarafından mürettib mütenevvi' oyunlar ve şarkılar

Lisan mümâreseleri

Büyük levhalar üzerinde rü'yete müstenid tedrisat

Muallimin idaresi ve nezareti altında oyuncak vesair şeyler i'mali.

Tedrisatı İbtidaiyye

Birinci Sınıf:

Haftada okunacak derslerin nevi ve miktar saati

Durus	Saat
Türkçe	6
Fransızca	6
Yazı(Türkçe, Fransızca)	3
İlmi Eşya(Fransızca)	3
Hesap	3
El işleri	3

Türkçe: Elifba ve tedrici kıraat ve imla

Fransızca: Büyük levhalar üzerinde mebâdî kıraat. Kezalik tahta üzerinde hüsni hat mümâresatı, şifahi ufak lisan mümâreseleri, muallim tarafından ufak hikayeler nakledilecek ve talibata tekrar ettirilecektir.

Hesap: Adetler(şifahi ve tahriri), hesap zihni.

İlmi Eşya-Fransızca: Buğday, un, ekmek, üzüm, kömür, demir, demirci, demirhane... ilh, büyük levhalarda mümâresat.

El işleri: İğneyi tutmak, iğneyi yürütmek, ufak biçkiler, örgü, kanaviçe.

İkinci Sınıf:

Durus	Saat
Türkçe ve Ulumu Diniye	6
Fransızca ve Yazı	5
Coğrafya ve Tarih(Türkçe ve Fransızca)	3
İlmi, Eşya(Türkçe ve Fransızca)	3
Hesap(Türkçe ve Fransızca)	3
El İşleri	4
Adabı Muâşeretı Osmaniye	1

Ulumu Diniye- Eczayı Şerife İlmihal: Türkçe-Kıraat imla sarf manzum ve menşûr olarak basit asar müntehibe.

Fransızca: Basit ibareler okutturulacak ve talibata izah ve tekrar edilecektir. Kavaid, en mühim kaideler.

Tahlil-İmla temrinleri-Ufak cümleler tertibi.

Tarih: Mısırlılar, Asuriler, Fenikeliler hakkında muallim tarafından Fransızca mübâhaseler edilecek ve talibat bunları tekrar edecektir.

Coğrafya: Türkçe olarak takrir edilecektir. İstılâhât hakkında hususi mübâhaseler, harita üzerinde esami okumak, hükümâtı muazzama ile payitahtları, esâmîi kıtaat.

Hesap: A'dad, cem', tarh, darb, taksim, hesap zihni, ufak meseleler.

İlmi Eşya: Hayvanat ve nebatat, taksimâtı(hayvanatı ehliye ve vahşiye), kuşlar, balıklar, böcekler, nebatlar.

El işleri: İç çamaşırı için bazı sade biçkiler, prostelalar, fistanlar imali.

Adabı Muaşeret Osmaniye: Mebâdî.

İhtiyari Dersler

1. Piyano, taganni, Jimnastik.
2. Fransızca tekellüm ve tahrir.
3. Terzilik.
4. Makine ile el işleri.

İhtar: Bu derslere devam için sin nazarı itibar alınmaz. İhtiyari derslerden piyano için şehri üç mecdiye ve mektebe müdavim talibattan otuz kuruş ücret alınır.

Mektep yirmi talibanın vukubulacak müracaatlarında keman, ud vesair âlât musukiye üzerine vesair her nev' ders tesisini taaahüd eder.

Taganni, jimnastik derslerinden beheri için şehri yirmi kuruş ve terzilik ve makine ile el işleri ve Fransızca tekellüm ve tahrir derslerinden beheri için şehri yarım lira alınır.

Mektep Ücrati ve Şerâ'iti Kabul

Çocuk bahçesi ile tedrisat ibtidaiyenin birinci sınıfı için şehri otuz ve ikinci sınıfı için şehri kırk kuruş ücret istifa olunur. Ücurat peşin ve her ay bidayetine alınır. Mektebe dahil olacak talibat emrâz sârîyeden masum olmalıdır.

B.Talimatı Dahiliye

Terbiye: Mektebin gaye-i maksat olmak üzere takip eylediği esas terbiye-i Osmaniye dairesinde talibatın emr tahsilini temin etmektir. Bu babda şerâ'iti diniye dairesinde talibatın tenvir efkarına hizmet edebilecek her türlü vesâ' ile müracaatdan ictinâb olunmayacaktır.

Talibatın Vezâifi Umumiyesi

Evvelen: Talibat heyeti talimiyeye hürmet ve riayet etmek, birbirlerine karşı muhabbet ve uhuvvet ve samimiyet beslemek ile mükelleftir.

Saniyen: Mektepte buldukları müddetçe edep ve terbiye dairesinde gerek heyeti talimiyeye gerek birbirlerine karşı hüsnü muamele etmek, yüzlerini ve ellerini ve elbiselerini son derece temiz tutmaya gayret eylemek, asla yalan söylememek, galiz kelimat veya hitablarla mükâleme etmemek, yekdiğerine karşı elfâz müstehcene isti'mâl eylememek, zengin veya fakir olduklarına dair bahs açmamak, birbirlerine hissi hasedi tevliid edecek mübaheselerde bulunmamak, mümkün mertebe ismet ve iffet dairesinde sadeliği muhafaza eylemek, talibatın cümle-i vezaifindendir.

Salisen: Mektebin mevzû programa karşı gerek mektep dahilinde gerek haricte talibatın hak itirazı olamaz.

Rabian: Ders esnasında hiçbir vecihle talibat muallimenin emrinden dışarı hareket edemeyecektir.

Hamisen: Muallimenin takririni dinlemek, sınıfta diğçerlerinin nefretini mucip olacak vaziyet ve hareketde bulunmamak, diğçer talibatı meşgul edecek surette başçka şeylerle iştiğâl eylememek.

Talibatın Vezâifi Hususiyesi

Evvela: Her taliba muayyen zamanlarda mektepte isbat vücut edecek ve ebeveyninden mazeretini meşur bir varaka ibraz ederek müdürüyetten ruhsat almadıkça mektepten gaybûbet edemeyecektir.

Saniyen: Her taliba müdüriyet tarafından tayin olunacak ders ve tayin zamanlarına göre mektebe gelmek ve mektepten çıkmak hususatında doğrudan

doğruya müdüriyetin evâmirine tabi olacak ve hiçbir suretle hiçbir taliba için istisna kabul olunmayacaktır.

Salisen: Hafta başında her tâlibanın hüsn hareket ve sa'yi ve gayretini ve nezafete dikkatini mübeyyin olan defter tâliba tarafından velisine tasdik ettirilerek iade kılınacaktır.

Rabian: Tâlibatın adabı İslamiye ve Osmaniye dairesinde yeknesak elbise iktisâ etmeleri mukarrer olduğundan tâlibat müdüriyet tarafından tensîb edilecek elbiseyi giymeye mecburdur.

Onyaşından itibaren İslam tâlibat mektebe yeldirme ile gelip gidecektir.

Mektep Dahilinde:

Mektebe bilâ-tefrik din ve mezhep tâliba kabul edileceğinden edyan muhtelifeye mensup tâlibatın din hakkında mübahese etmeleri katiyyen memnu'dur.

Mektepte tâlibat ancak mektep kitapları bulundurabilir. Bunlardan maade yanlarında kitap, risale, hikaye kitabı veya gazete bulunduğu takdirde müsader ve tâlibaya müdüriyetin tensîbi üzere ceza tayin olunur.

Bilâ-ruhsat mektep dahilinde gezinmek memnu'dur. Sınıfta iken yerlere mürekkep dökmek, rahleler üzerine resimler yapmak, duvarları kirletmek, pencere camlarını ve tedrisata ait alat ve edevatı ve hokka ve kalemleri kasten kırmak katiyyen memnu'dur. Sınıfta veya divanhanelerde veyahut paydos zamanında bahçede yere tükürmek ve mucip nefret olacak surette başka harekâta bulunmak caiz değildir.

Mükafat-Mücazat

Sa'y ve gayret ve hüsnü ahlakı sabit olan tâlibata mükafat etmek ve mükafatın nev' ve mahiyetini tayin eylemek müdüriyetin cümle-i vezaifindedir. Mükafatın tensîbi ve suret i'tası muallime müdirenin selahiyeti dahilindedir. Mücazat evvela suret hususiyede tâlibanın nazarı dikkati muallime tarafından celb edilmek, saniyen alenen muallime tarafından tâlibanın nazarı dikkati celb edilmek, salisen yirmi satırdan yüz satıra kadar yazı yazdırmak, rabian önle taamında sair tâlibat ile yemek vermemek, hamisen cuma günü bir-iki saat veya yarım gün veyahut bütün gün izinsiz bırakmak ve nihayet müdüriyetin ve heyet idarenin kararıyla bir hafta, onbeş gün, bir ay veyahut katiyyen mektepten ihraç etmek suretiyle icra olunur. İşbu mücazat gösterilen derecelere riayet edilerek tatbik olunur.

Yalnız ihtiyari derslere devam edecek hanımlar mektebin vaz' edeceği hususi talimat ve kavaide etbâ'a mecburdur.

Sa'y ve gayret ve hüsn hareket dereceleri

Numara		
9-10	tam	aliyelâlâ
8		â'lâ
6-7	karib	â'lâ
5	evsat	
3-4	zayıf	
1-2	pek fena	
0	ednâ	

III.PROGRAMIN YORUMLANMASI VE ÇIKAN SONUÇLAR

İlgili programdan Osmanlı Devleti'ndeki II.Meşrutiyet dönemindeki eğitim anlayışındaki değişim takip edilebilmektedir. Buna göre:

Mektep Osmanlıca ve Fransızca eğitim vermek amacındadır. Ayrıca cins ve mezhep ayrımı yapmaksızın mükemmel surette eğitim vermek gâyesindedir.

Kurumun amaçlarından birisi de kadınlara özgü maharetlerin öğrencilere kazandırılmasıdır. Ayrıca öğrencilerin dini akidelerine hürmet edilecek, dini vecibelerini yerine getirmeleri için kolaylık gösterilecektir.

Farklı dinlerden birisine mensup olmak üzere 25 talebe bulunması halinde lisan ve akaid dersi vermek üzere ayrıca bir şube tesis edilecektir.

Mektebin yönetimince en fazla önem verilecek diğer bir yön ahlakın ve milli Osmanlı terbiyesinin verilmesidir.

Mektep ana sınıfı ve ilköğretim sınıfı olmak üzere iki şubeden müteşekkildir. Ana sınıfına dört yaşından itibaren kız ve erkek çocukları alınacak yalnız erkek çocuklar sekiz yaşına kadar devam edebilecektir. Ana sınıfında bedeni beceriler, oyunlar, şarkılar, el becerileri öğretilecektir.

İlköğretim sınıflarında Türkçe ve Fransızca ağırlıkta olmak üzere yazı, ilmi eşya, hesap, el işleri, coğrafya ve tarih gibi dersler verilecektir. Ayrıca gönüllülük esasına dayalı olarak yaş gözetilmeksizin piyano, dans, jimnastik, Fransızca konuşma-yazma, terzilik, makine ile el işleri gibi dersler ücretle verilecektir.

Mektep ücretli olup, anasınıfı ve ilköğretimin birinci sınıfı için aylık otuz, ikinci sınıfı için kırk kuruş ücret söz konusudur. Alınacak talebe bulaşıcı hastalık taşımamalıdır.

Mektebin asıl maksadı Osmanlı terbiyesi dairesinde talebenin tahsilini tamamlamaktır. Bu noktada her vesileye başvurulacaktır.

Talebe, talim heyetine hürmet etmek, birbirine karşı samimiyetle davranmak ve yanlış hareketlerde bulunmamakla mükelleftir.

Talebe, belirlenen ders ve tatil zamanlarına riayet etmek ve belirlenmiş elbiseyi giymek zorundadır.

Talebenin, din-mezhep hakkında sohbet etmeleri, mektep kitapları dışında kaynak bulundurmaları, çevreye zarar vermeleri yasaktır. Talebe, uygun olan veya olmayan davranışlara göre mükafat alır veya mücazata uğrar.

İlgili programdan da anlaşılacağı üzere II.Meşrutiyet döneminde modern eğitim anlayışı yerleşmiştir. II.Meşrutiyet dönemi kız eğitimi hususunda kendisinden önceki dönemlere göre açık ara öndedir ve Makriköy İnas İttihadi Osmanî Mektebi örneğinde de görüldüğü gibi kız okullarının Avrupa standartlarına yükseltilmesi istenmiştir. Nitekim alınan eğitim, Türk kadınının sosyal ve kültürel hayattaki faaliyetlerini hızlandırmasına da yardımcı olacaktır.

KAYNAKÇA

- AKKUTAY, Ülker, *Enderun Mektebi*, Ankara, 1984.
- AKSOY, Özgönül, *Osmanlı Devri Sıbyan Mektepleri Üzerine Bir İnceleme*, İstanbul, 1968.
- DULUM, Sibel, *Osmanlı Devleti'nde Kadının statüsü, Eğitimi ve Çalışma Hayatı(1839-1918)*, Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, 2006.
- ERGİN, Osman, *Türk Maarif Tarihi*, İstanbul, 1977.
- KAZICI, Ziya, *Osmanlı Vakıf Medeniyeti*, İstanbul, 2003.
- KEÇECİ KURT, Songül, *Osmanlı Devleti'nde Kadın Eğitimi Haremden Mektebe*, İzmir, 2011.
- KOÇER, Hasan Ali, "Türkiye'de Kadın Eğitimi", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, c.V/2, Ankara, 1972.
- KODAMAN, Bayram, *Abdülhamit Devri Eğitim Sistemi*, Ankara, 1991.
- MAKRİKÖY İNAS İTTİHADİ OSMANİ MEKTEBİ TEDRİSAT PROGRAMI VE TALİMATI DAHİLİYESİ, İstanbul, 1328.
- TÜRK, İbrahim Caner, "Osmanlı Devleti'nde II.Meşrutiyet Dönemi Kız Eğitim Kurumları", II.Uluslararası Tarih Eğitimi Kongresi, Trabzon, 2012.
- UNAT, Faik Reşat, *Türkiye'de Eğitim Sistemi Gelişimi Tarihine Bir Bakış*, Ankara, 1964.